

Pandemi Tarihi Nasıl Değiştirir?¹

Isaac Chotiner

Çeviri: Tuğçe Pulurluoğlu

Yale’de tarih ve tıp tarihi profesörlüğü yapmış olan Frank M. Snowden *Epidemics and Society: From the Black Death to the Present* [Salgınlar ve Toplum: Kara Ölüm’den Günümüze] isimli yeni kitabında salgın hastalıkların siyaseti, bastırılmış devrimleri, ırksal ve ekonomik ayrımcılığı nasıl şekillendirdiğini inceliyor. Salgınlar yayıldıkları toplumları değiştirdi, kişisel ilişkileri, sanatçıların ve entelektüellerin çalışmalarını, beşerî ve doğal ortamları etkiledi. Yüzyıllara ve kıtalara uzanan geniş bir kapsamda, Snowden’in açıklaması hangi sosyal yapıların, hastalıkların yayılmasına ne şekilde olanak sağladığının cevabını vermeye çalışıyor. “Salgınlar toplumları mantıksızca ve uyarmaksızın etkileyen rastgele olaylar değil.” diye yazıyor. “Aksine her toplum kendine özgü güvenlik açıklarını yaratır. Onları araştırmak toplumun yapısı, yaşam şartları ve siyasal önceliklerini anlamaktır.”

28 Şubat 2020 Cuma günü, Covid-19’un yayılmasıyla dünya piyasalarının dibe vurduğu ve daha da kötüsünün yaşanması ihtimaline karşı hükümetlerin çeşitli hazırlıklar yaptığı bildirilirken Snowden ile telefonda görüştüm. Uzunluğunu ayarlamak ve daha da netleştirmek için düzenleyerek yayımladığım bu görüşmemizde salgın esnasındaki seyahat kısıtlaması politikalarını, hastalığa insanlık dışı müdahalelerin hükümetleri nasıl altüst ettiğini ve sanatçıların toplu ölümlerle nasıl başa çıktıklarını tartıştık.

Büyük bir soruyla başlamak istiyorum: Genel olarak salgınlar modern dünyayı nasıl şekillendirir?

Bunu ele almanın bir yolu bu konuya nasıl ilgi duyduğumu incelemek olacaktır ki bu bir farkındalıktı. Salgın hastalıklar bize gerçekte kim olduğumuzu gösteren bir ayna tutan türden hastalıklardır. Yani belli ki ilişkilerimizden insanlığımıza, ölümümüze, yaşamlarımıza dair her şeyle ilgileri var. Ayrıca bizim yarattığımız beşerî ortam ve buna karşılık veren doğal ortam olmak üzere, ortamlarla olan ilişkilerimizi de yansıtır. İnsanlar olarak birbirimizle kurduğumuz ahlaki ilişkileri de göz önüne seriyorlar ve biz de bugün bunu görüyoruz.

Bu, Dünya Sağlık Örgütü’nün tartışmayı sürdürdüğü en önemli mesajlardan biri. Bu olaylarla yüzleşmeye hazırlıklı olmanın en önemli kısmı insanlar olarak bu işte beraber olduğumuzu, herhangi bir yerde herhangi bir insanı etkileyen şeyin herkesi etkilediğini, bu nedenle de kaçınılmaz bir şekilde bir türün ayrılmaz parçası olduğumuzu fark etmemiz gerektiğidir. Irk ve etnisite ayrımları, ekonomik statü

¹ **Orijinal Kaynak:** Chotiner, Isaac. (2020, March 03). “How Pandemics Change History” *The New Yorker*, **Link:** <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/how-pandemics-change-history>

Atıf Şekli: Chotiner, Isaac. (2020, Nisan 15). “Pandemi Tarihi Nasıl Değiştirir?”, Çev. Tuğçe Pulurluoğlu. *sosyalbilimler.org*, **Link:** <https://sosyalbilimler.org/pandemi-tarih>

ve daha pek çok şey yerine buna kafa yormalıyız.

Bazı ön okumalar yaptım ve bunun derin felsefi, dinî ve ahlaki konuları gün yüzüne çıkaran bir sorun olduğunu düşündüm. Ve bana kalırsa, salgınlar insanları kaçınılmaz olarak bu büyük sorular hakkında düşünmeye iterek tarihi bir parça değiştirdi. Örneğin, vebanın patlak vermesi, insanın Tanrı ile olan ilişkisine dair tüm sorularını gündeme getirdi. Bu tür bir olay her şeyi bilen ve her şeye hâkim bir ilâha rağmen nasıl meydana gelebildi? Kim çok sayıda çocuğun işkence çekmesine izin verebilirdi? Bunun ekonomi üzerinde çok büyük bir etkisi oldu. Bubonik veba kıtaların nüfusunun yarısını öldürdü, bu nedenle sanayi devrimi, kölelik ve serflik üzerinde muazzam bir etkisi oldu. Salgınlar, tıpkı şimdi görebildiğimiz gibi, sosyal ve siyasi istikrar üzerinde de muazzam bir etkiye sahiptir. Savaşların sonuçlarını belirlediler ve muhtemelen bazen de savaşların başlamasının bir parçası olacaklar. Bu yüzden, insan yaşamında hastalıkların derinlemesine dokunmadığı önemli bir alan kalmadığını söyleyebiliriz.

Bunlara verdiğimiz yanıtta genel insanlığımızdan ziyade genellikle ırksal, etnik veya dini görüşlerimizin daha işlevli olduğuna ve bu yanıtın insanların kusurlarını bir şekilde ortaya çıkardığına mı dikkat çekmeye çalışıyordunuz? Ya da farklı bir noktaya mı dikkat çekiyorsunuz?

Sanırım iki noktaya dikkat çekmeye çalışıyordum. Bence nedensel zincir iki taraflı çalışıyor. Hastalıklar toplumları rastgele ve kaotik şekillerde etkilemez. Düzenli olaylardır çünkü mikroplar insanların meydana getirdiği uygun boşlukları keşfetmek için seçici bir şekilde yayılır. Bu boşluklar kim olduğumuzu gösteriyor, örneğin sanayi devriminde aslında işçilerin, yoksulların ve savunmasız olanların yaşadığı durumu önemseyip önemsemediğimizi gösterdi.

Bugünün dünyasında kolera ve tüberküloz yoksulluğun ve eşitsizliğin yarattığı kırık hattı boyunca ilerliyor, ki insanlar olarak bunu doğru ve uygun, en azından kaçınılmaz olarak kabul ediyoruz. Ama bir yandan da değerlerimize, bağlılıklarımıza ve küçük birimlerin değil de insan ırkının bir parçası olmaya uygun şekilde yanıt verdiğimiz de doğrudur. Dünya Sağlık Örgütü'ne Çin görevinde önderlik eden Bruce Aylward, görevin sonunda Cenevre'ye geri döndü ve ona sizin sorduğunuza çok benzer bir soru soruldu. Önemli şeylerin yaşanması gerektiğini, eğer şimdi ve gelecekte hazır olacaksak zihniyetlerimizde kesinlikle temel değişikliklerin yaşanması gerektiğini söyledi. Birbirimize bakabilmek ve aramızdaki en savunmasız insanların sağlığının hepimizin sağlığı için belirleyici faktör olduğunun farkına varabilmek için, insan türü olarak birlikte organize bir şekilde çalışmak zorunda olduğumuzu, eğer bunu yapmaya hazır değilsek asla insanlığın karşısındaki yıkıcı zorluklarla yüzleşmeye hazır olmayacağımızı söyledi.

Şey, bu oldukça kasvetli bir düşünce, beni mazur görün, çünkü ben böyle bir zihniyet değişiminin yaşanmasını olası görmüyorum.

[Gülüyor.] Bu konuda fazla iyimser olduğumu öne sürmek istemedim ama olması gereken şeyin

bu olduğu konusunda hemfikirim. İnsanlığın karanlık bir yanı da var ve bu da menfaatinin bir parçası. Ne seçim yapacağız? Bununla yüzleştığımızda nasıl hareket edeceğiz? Bunun önceden belirlenmiş olduğunu düşünmüyorum ve gözlerimizin önünde müthiş bir insan ahlakı oyunu sergileniyor.

Bunlara nasıl yanıt verdiğimiz ve bunların yayılması arasındaki bağlantı fikri neredeyse İncil'e aittir.

Buna tamamen katılıyorum. Gerçekten bu düzeyde var olan bir konu ve ahlaki zorunluluk anlayışımızın büyük bir parçası. Bu bana kalırsa salgın hastalıkların tarihinin çok önemli bir parçası.

Bu çok daha derin yerlere varmadan önce basit bir soru sorayım.

Evet, böyle ilgilere sahip olduğum için üzgünüm, kızlarımın da hoşuna gitmiyor.

İnsanlık hakkında ilham verici bir şey gösteren salgınlar oldu mu?

Kesinlikle olduğunu düşünüyorum. Bence, bize bir ayna tuttuğunu söylediğim zaman, bu ayna insanlığın yalnızca karanlık yüzünü göstermiyor. Aynı zamanda kahramanca tarafını da gösteriyor. Gerçekten iyi bir örnek, Ebola krizi esnasında kendi hayatlarını da geleceklerini de bilerek ve doğrudan, bir çıkar veya ödöl olmaksızın yalnızca saf bir dünyadaki en zayıf insanların yaşamlarını ve sağlığını koruma isteğiyle öne atan Sınır Tanımayan Doktorlar. Ve Sınır Tanımayan Doktorlar bunu her gün dünyanın bir çok yerinde yapıyorlar, şu an Çin'de bile bununla yüzleşıyorlar.

Bunun en iyi özellikleri de ortaya çıkaran bir şey olduğunu düşünüyorum. Nitekim, romanlar böyle büyük olaylar için de yazılır. Edebiyatımızı ve kültürümüzü etkiler. İtalyan yazar Alessandro Manzoni'nin *The Betrothed* isimli muazzam veba romanını düşünüyorum. Veba hastanelerine giden ve gönüllü bir şekilde cemaatindeki en fukara, en sağlıksız insanlara bakmak için canını feda eden Milan başpiskoposu Cardinal Borromeo'dan bahsediyor.

Salgın sonrası dünya liderlerinin veya rejimlerin olumlu tepki vermeleri ya da olumlu politik değişikliklerin ortaya çıkması açısından ne düşünüyorsunuz?

Mutlak surette, Yeni Dünya'daki köleliğin sonunu düşünüyorum. Bunun yanında Haiti isyanı ile Toussaint Louverture'un başarısı her şeyden önce sarı humma tarafından belirlendi. Napolyon Haiti'deki köleliği geri getirmek için büyük donanmasını gönderdiğinde, köle isyanı Napolyon'un ordusundaki beyaz Avrupalıların sahip olmadığı bağışıklığa Afrikalı kölelerin sahip olması sayesinde başarılı oldu. Bu da Haiti'nin bağımsızlığını sağladı. Ayrıca, eğer Amerikan bakış açısıyla düşünülürse, bu Napolyon'un Yeni Dünya'daki Fransız gücüne dair planlarından vazgeçmesini ve Thomas Jefferson ile 1803'te Birleşmiş Devletlerin büyüklüğünü ikiye katlayan Louisiana'nın satılması konusunda anlaşmasını sağlayan şeydi.

Tersinden bakarsak, hastalıkların varlığı ne sıklıkta siyasi baskı ile bir arada anıldı veya siyasi baskı için bahane olarak kullanıldı?

Bence bu her zaman siyasi baskının bir parçası olarak görülmüştür. On dokuzuncu yüzyılın sadece isyanlar değil siyasi baskılar yüzünden de korkunç bir zaman olduğuna ikna oldum. Örneğin, özellikle Paris olmak üzere Fransa'da 1848 Devrimi'nden veya Paris Komünü'nden sonra insanların katledilmesi. Bunun bu kadar şiddetli ve kanlı olmasının sebebi komutadaki insanların çalışan sınıfın siyasi açıdan tehlikeli olduğunu görmesiydi ama bunun yanında tıbben de çok tehlikelilerdi. Toplumun tümüne hastalık yayma olasılıkları vardı. Bence bu gerçekten de tehlikeli sınıflar metaforunun bir parçasıydı ve Paris Komünü'nden sonra 1871'de gerçekleştirilen insanlık dışı katliama sebep oldu.

Çin'in bu mevcut koronavirüse cevabından ne anlam çıkardınız?

Bu gerçekten ilginç bir soru ve üzerine uzun uzadıya kafa yormamız gerektiğine inanıyorum çünkü gerçekten karışık birkaç yönü var. Birincisi, 23 Ocak 2020'de Çinliler tarafından uygulamaya konulan göz korkutma yöntemleri. Güvenlik kordonunu uygulamaya koyduklarında, askerler ve polisler ile tüm coğrafi alanları ve toplulukları çevreleyerek geniş çaplı bir izolasyon sağladılar. Bu durumda, on bir milyonluk bir şehir olan Wuhan ve altmış milyonluk bir eyalet olan Hubei'deki insanlar izolasyona zorlandılar.

Bu veba önlemlerine geri dönülen ve Ebola salgını dahil olmak üzere sürekli tekrarlanan bir şeydir. Güvenlik kordonunun problemi hoyratça olmasıdır. Bir balyozdur. Çok geç ulaşır ve toplum sağlığının temel unsurunu, yani bilgiyi yıkar. Kilitlenme tehdidi altında kalan insanlar yetkililerle işbirliği yapmaz. Yetkililer de artık ne olup bittiğini takip edemez ve insanlar uçaklara biner, bu da salgının yayılmasına sebep olur. Bunun Çin hükümetinin ilk yanıtı olmasına çok şaşırdım. Bu veba yıllarından beri gelişmiş olan, önce bireysel vakaların bulunmasına sonra takip ve izole edilmesine önem veren toplum sağlığı standartlarına ters düşer.

Dehşete düştüm ve en kötüsünü bekledim. Görünen o ki, rejim yavaş yavaş seyrini değiştirmeye başladı. Zaman geçtikçe Çinlilerin ilk günlerdeki hasarı onarmak için kayıt tutmak ve nüfusun işbirliğini sağlamak konusunda sıkı çalıştığı görüldü. Bence bu birden fazla yanıtın hikayesi. Tamamen kötü değildi, tamamen iyi olduğu da söylenemez.

Bu gelişmeleri harika bir toplum sağlığı örneği olarak öven Dünya Sağlık Örgütü'nün yanıtıyla pek de aynı görüşte değilim. Bu beni korkutuyor. Bu diktatörlerin olduğu rejimler ve ülkeler Batı Afrika'da Ebola salgını esnasında denendiği ve işe yaramadığı şekilde, insanları zorla evde tutmalı anlamına mı geliyor? İşte beni korkutan şey bu. Çıkarılması gereken dersin bu olduğunu düşünmüyorum. Bence bu daha nüanslı bir yaklaşım, muhtemelen Çin'de o kadar da işe yaramıyordu ve gerçekten de tuhaf bir şekilde Xi Jinping, Dünya Sağlık Örgütü'nün aksine hatalar yapıldığını ve seyirlerini değiştirmeleri gerektiğini, hatalarından öğrenmeleri gerektiğini söylemeye istekliydi. Bana kalırsa Çin'in yapabildiği bu kadardı.

Bu ilginç, çünkü biraz önce Dünya Sağlık Örgütü'nün, en azından üyelerinin, insanları ortak insanlıklarını bulmaya çağırdığını söylüyordunuz ama aynı zamanda en azından başlangıçta insanlık dışı olan bir yanıtı övmeye istekli olduklarını söylüyorsunuz.

Evet, bunu haklı çıkarmıyorum ama anlayabildiğimi söyleyebilirim çünkü Dünya Sağlık Meclisi'nin en büyük ülkesini ve bu olağanüstü krizin ortasında olan bir ülkeyi yabancılaştırması korkunç olurdu. Bu yüzden nedenini anlayabiliyorum. Aynı zamanda tam anlamıyla dürüstlük, iletişim, veri tabanlık, olgusalılık, halk sağlığına bilimsel yaklaşım gibi konular çok vurgulandı ve Çin'in yanıtının ilk aşamasında olanlar bunlar değildi. Bunlar daha sonra devreye girdi.

Biraz geriye gidersek, sanatçıların salgınlara nasıl yanıt verdiğine dair genel temalar var mı?

Salgınlar hakkında öğrendiğim şeylerden biri, bence her hastalık bir insan gibidir. Hepsi bireyseldir ve diğerlerinden farklıdır. Bunlar yalnızca birbirlerinin yerini alabilecek ölüm sebepleri değildir. Her bir tanesinin doğasına ve toplumlar ile sanatçıların nasıl yanıt verdiğine bağlıdır. Kaç kişiyi öldürdüklerine, insanları ezici bir şekilde öldürüp öldürmediklerine, çocukları ve gençleri öldürüp öldürmediklerine, geride yetimler bırakıp bırakmadıklarına, tanıdık hastalıklardan olup olmadıklarına ya da gelip gelmediklerine bağlıdır.

Veba durumunda, ölümlülük ve ani ölüm sorunları yeniden ortaya çıkar. Özellikle kıtadaki sanatçılar buna tepki verdi. Katolik ülkelerdeki asıl itici güç bunu yaşamın geçici olduğuna dair bir uyarı olarak görmeydi. Danse Macabre gibi herkesin yok edildiği, ani ölüm temaları büyük ilgi gördü. Bunun Avrupa genelinde yayıldığı görülebilir: dindarlık kültü, ani ölüm teması, pişmanlık ve veba sizi birden bire almadan önce işlerinizi düzenlemeniz ve ruhunuzu düzene kavuşturmanız. Avrupa sanatının ikonografisi üzerinde dönüştürücü bir etkisi oldu.

Ingmar Bergman'ın, 1957'de endişe duyduğu nükleer savaş için veba metaforunu kullandığı muhteşem filmi *Det sjunde inseglet* [Yedinci Mühür] ile bunu yirminci yüzyıla kadar görebilirsiniz. Filmin sonundaki *danse macabre* [ölüm dansı] dahil olmak üzere veba ile ilgili bahsettiğim her şeye sahip olduğunuzu görebilirsiniz. Ölüm Meleği'nin gelişinin resimlerini görebilirsiniz ve bu gerçekten de ölüme verilen sanatsal tepkinin sürekliliğinin örneğidir.

Diğer hastalıklar farklı tepkilere neden olur. Birisi tüberküloz hakkında ve on dokuzuncu yüzyılda, Romantik dönemde ne kadar farklı olduğunu konuşabilirdi. Bu gerçekten tuhaf, çünkü bana göre tüberküloz ölmenin en korkunç ve acı verici yollarından biridir, sonunda boğuluyorsunuz ve yine de öte yandan sahnede güzel görünen kadın opera kahramanlarıyla öveceksiniz. Veya *Uncle Tom's Cabin* [Tom Amca'nın Kulübesi] yalnızca kölelik hakkında değildir, ayrıca tüberkülozdan da bahseder.

Tüberküloz neden övüldü?

Seni gülümseteceğini umduğum bir şey söylemek istiyorum ama bunun yerine sana bunun kesin cevabını vermek isterim. İnsanlar eğlenceli varlıklar, değil mi? Yaptıkları şeyler pek anlaşılır değil ama veba herkesi etkileyen bir hastalıktı. Bence bu önemli. Dünyanın sonu, son hesaplaşma, son kıyametti. Diğer yandan tüberküloz hakkında bir yanılgıya kapıldılar. On dokuzuncu yüzyılın başlarındaki doktrinlerin onlara öğrettiği şekliyle tüberküloz elit kesimin hastalığıydı. Sanatçıların, güzellerin ve kibar olanların hastalığı olduğunu, insanları daha güzel hâle getirdiğini sandılar. Ve moda kadınları tüberküloz varlıklarına dönüştürmeyi denedi. Toulouse-Lautrec'in anoreksik görünen bir kadının yüzüne pirinç pudrası sürdüğünü çizdiğini görebilirsiniz, kadın böylece tüberkülozlu insanlar gibi solgun görünecekti. Pre-Raffaelocular tüberküloz hastası olan modelleriyle evlendiler. Arkadaşları Victor Hugo'ya tüberküloz olmamak gibi büyük bir hatası olduğunu söylediler, bu yüzden aksi hâlde olabileceği gibi büyük bir yazar olamayacaktı.

Kültürle ilgilenen Amerikalı düşünür ve yazar Arthur C. Jacobson, on dokuzuncu yüzyılda tüberkülozun azalmasıyla birlikte sanat, bilim ve kültür alanlarında bir krizle karşılaşacağı fikrine kapıldı çünkü tüberküloz zamanındaki gibi dehalar ortaya çıkamazdı.

Ben söz konusu bilim olduğunda makineleşmeyi reddeden biri değilim ama bilim bazen içerisinde alt metinler barındırıyor ve bu hastalık yapıcı mikrop teorisinin alt metinlerinden biri de mikrop teorisi gerçekte fakirleri damgalamaya yardımcı olması. Tüberkülozun ezici bir çoğunlukla güzel sınıfların değil, pis ve fakir olan çirkin sınıfların bir hastalığı olduğu konusunda diretti. Buradan başlayarak tüm yorumlama değişti. Eğer André Gide'in *The Immoralist* kitabına bakarsanız, orada yirminci yüzyılın başlarında kendi tüberküloz hastalığını olabilecek en aşağılık, en iğrenç şey olarak görür. Güzel hastalık fikri sonsuza dek ortadan kayboldu ve tüberküloz bir daha böyle anılmadı.

Burada bitirelim. Trajedi ve maskaralığı harmanlayan bir salgına verilen yanıtı tanık oluyor olabiliriz. Gördüğümüz üzere birkaç gün önce bir grup sağlık çalışanı Beyaz Saray'a giderek Başkan Trump'ı övmeye ve neler olduğundan bahsetmeye karar verdiler. Deli kralların veya çılgın yöneticilerin geçmişinden, salgınla kötü veya belki trajik bir şekilde uğraşılmasına dair eğlenceli hikâyeleriniz var mı?

Yani, evet. Bunun komik olduğundan emin değilim ama Napolyon'un yönetimini mahveden hastalıklara tepkisinin kara mizah tarzında trajik ve grotesk olduğunu düşünüyorum, askerlerinin yaşamına da değer vermiyor. Bu nedenle Batı Hint Adaları'ndan gelen sarıhummadan kişisel bir hakaret şeklinde bahsedebiliyor.

Bunun bir daha görebileceğimiz bir şey olduğunu sanmıyorum. Belki gülebileceğiniz türden bir şey. Belki tarih geçmişe bakınca komedi olarak görülebilir ama Amerika Birleşik Devletleri'nde gelecek yıl bu salgınla ilgili yaşanacakların komik olacağını sanmıyorum. Beyaz Saray'daki yetkililerin hiçbir şey

kontrol altında değilken “Ah, bu sıradan bir soğuk algınlığından başka bir şey değil, kontrol altına aldık.” demeleri görebildiğim kadarıyla bilime inanmayan insanlara yetki verdiklerini gösteriyor.

Salgınlar ve tekbencilik insan doğasının yenemeyeceği iki şeydir.

Bu konuda sana katılıyorum.

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan *sosyalbilimler.org*, sosyal bilimler alanında çalışma yürüten her bireyin yararlanmasına veya katkı sunmasına açık akademik bir web sitedir. Hakkında detaylı bilgi almak için sosyalbilimler.org/hakkinda sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube’da [@sosbilorg](https://twitter.com/sosbilorg) kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*’i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten abonesi olarak, her pazar günü, o hafta içinde sosyalbilimler.org’da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.

Aynı zamanda yayımlanan çalışmaların size WhatsApp üzerinden gönderilmesini talep ederseniz sosyalbilimler.org/whatsapp linki üzerinden “**Sosyal Bilimler WhatsApp Grubu**”na katılabilirsiniz.